

Anna Siek | Anna Witowska

Maria Ślęzak

Podręcznik literacko-językowy

dla polonijnych szkół średnich

Starożytność

ŚREDNIOWIECZE

ODRODZENIE

Barok

Oświecenie

KLASA I LICEUM

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	3
STAROŻYTNOŚĆ.....	6
U źródeł kultury europejskiej – mitologia grecka	18
• Mit o Demeter wg J. Parandowskiego	18
• Mit o Ikarze wg J. Parandowskiego	21
Od przeszłości do współczesności	26
• Ikar – J. Iwaszkiewicz	26
U źródeł kultury europejskiej – Biblia	28
• Przypowieść o synu marnotrawnym – św. Łukasz	30
• Przypowieść o miłosiernym Samarytaninie – św. Łukasz	32
Od przeszłości do współczesności	39
• O cierpieniu, biedzie i pomaganiu – J. Babieli	39
Starożytność w skrócie	41
Sprawdź swoje wiadomości	42
ŚREDNIOWIECZE	
Kartka z historii Polski	44
Średniowiecze – epoka krzyża i miecza	52
Od przeszłości do współczesności	59
• Śladami średniowiecznych zabytków	59
Bogurodzica – arcydzieło z zagadkami	62
• Bogurodzica	63
Od przeszłości do współczesności	69
• Siedem pieczęci Bogurodzicy – R. Mazurkiewicz	69
Rycerzem być.....	70
• Pojedynek Zbyszka i Rotgiera – fr. powieści „Kryzacy” H. Sienkiewicza	71
Od przeszłości do współczesności	78
• O pojedynkach, szermierce i szermierzach	78
W kręgu średniowiecznego savoir-vivre	79
• O zachowaniu się przy stole – B. Słota	79
Od przeszłości do współczesności	86
• O zachowaniu się przy stole – K. Sieradzka	86
Średniowiecze w skrócie	87
Sprawdź swoje wiadomości – średniowiecze	88
ODRODZENIE	
Kartka z historii Polski	90
Odrodzenie – epoka wspaniałych osiągnięć i wybitnych ludzi	96
Odrodzenie w Polsce	102
Od przeszłości do współczesności	109
• Śladami renesansowych zabytków	109

Spotkanie z autorem	112
Człowiek renesansu wielbi Boga	115
• Pieśń XXV „Czego chcesz od nas Panie” – J. Kochanowski	115
Od przeszłości do współczesności	
• Lipy – L. Staff	122
• Rzecz Czarnoleska – J. Tuwim	122
• Na lipę czarnoleską – J. Liebert	122
W świecie wartości Jana Kochanowskiego	123
• Na zdrowie	123
• Na dom w Czarnolesie	124
• Ku Muzom	124
Od przeszłości do współczesności	
• Historia obrazu „Dama z gronostajem”	129
Człowiek renesansu troszczy się o ojczyznę	
• Pieśń V – Pieśń o spustoszeniu Podola – J. Kochanowski	130
Od przeszłości do współczesności	
• Pamięć i tożsamość – refleksje o patriotyzmie – Jan Paweł II	139
Jak mądrze i szczęśliwie żyć	140
• Pieśń IX „Chcemy być sobie radzi...” – J. Kochanowski	140
• Pieśń IX „Nie porzucaj nadzieje...” – J. Kochanowski	141
Od przeszłości do współczesności	
• Dezyderata – M. Ehermann	148
Człowiek renesansu cierpi	149
• Tren VIII – J. Kochanowski	151
• Laments VIII – tłumaczenie J. Mikoś	151
Od przeszłości do współczesności	
• Urszula Kochanowska – B. Leśmian	156
• Amerykanin jedzie na Powązki – A. Paul	157
Odrodzenie w skrócie	158
Sprawdź swoje wiadomości – odrodzenie	159
BAROK	
Kartka z historii Polski	162
Barok – epoka wojen, przepychu i sprzeczności	170
Barok w Polsce	175
Od przeszłości do współczesności	
• Śladami barokowych zabytków	181
W świecie barokowych konceptów i paradoksów	184
• Do trupa – J. A. Morszyn	184
• Niestatek – J. A. Morszyn	185
Od przeszłości do współczesności	
• Dokonania Polaków w dziedzinie astronomii	190
• Inne światy – J. Ulanowski	191
Królowie literatury	192
Od przeszłości do współczesności	
• Literaturniej a dziś... ..	201
Barok w skrócie	203
Sprawdź swoje wiadomości	204

OŚWIECENIE

Kartka z historii Polski	206
Oświecenie – epoka rozumu i wiedzy.....	212
Oświecenie w Polsce	216
Od przeszłości do współczesności	
• Śladami oświeceniowych zabytków	224
Spotkanie z autorem	227
Bajkowy świat Ignacego Krasickiego.....	232
• Dewotka	232
• Jagnię i wilcy.....	233
• Szczur i kot	233
• Ptaszki w klatce	233
• Malarze	233
• Paw i orzeł	233
• Groch przy drodze	233
Od przeszłości do współczesności	
• Canaletto – malarz Warszawy	239
Satyra prawdę mówi	
• Żona modna – I. Krasicki	240
Od przeszłości do współczesności	
• Moda językowa – S. Bąba B. Walczak	249
W kręgu sentymentalizmu	
• Laura i Filon – F. Karpiński	250
Od przeszłości do współczesności	
• Pani na Puławach	256
Pieśń nadziei i optymizmu	
• Mazurek Dąbrowskiego – J. Wybicki	257
Od przeszłości do współczesności	
• Prosto z Będmina... – B. Aksamit	264
Oświecenie w skrócie	266
Sprawdź swoje wiadomości	267

WSTĘP

Człowiek od niepamiętnych czasów wyrabiał nie tylko przedmioty potrzebne do codziennego życia, lecz tworzył dzieła, które wyrażały jego różnorodne przeżycia i uczucia. Ważną część tego dorobku stanowiła sztuka słowa, czyli literatura. Początkowo była bezimienna i przekazywana ustnie z pokolenia na pokolenie. Po zdobyciu umiejętności pisania została utrwalona i zapisana.

Wyraz *literatura* jest wieloznaczny. Do wieku XVIII oznaczał w ogóle całe piśmiennictwo. Od końca tego stulecia używa się go zwykle w odniesieniu do piśmiennictwa artystycznego, czyli literatury pięknej. Obejmuje ona utwory, które mają wzruszać, bawić i wychowywać. Współcześnie obok literatury pięknej wyróżnia się literaturę naukową, publicystykę i literaturę użytkową. Literaturę piękną tworzyli i tworzą ludzie żyjący w określonych czasach i mający za sobą konkretne doświadczenia. Aby usystematyzować wiedzę dotyczącą literatury i uporządkować ją w czasie, wprowadzono podział na epoki literackie.

Epoka literacka = okres literacki – faza rozwoju literatury wyróżniająca się pewnymi dominującymi tendencjami, które pojawiają się w większości ówczesnych utworów. Ważne dla większości twórców stają się idee, stosunek do tradycji, style artystyczne, programy literackie i poglądy estetyczne.

Podział na epoki literackie jest umowny a ich granice płynne. Najczęściej wyznaczają je ważne wydarzenia historyczne lub literackie. W fazie początkowej każdej epoki stopniowo pojawiają się nowe tendencje oraz idee, powoli narastają i współlistnicją wtedy ze starymi. Następnie następuje faza rozkwitu danej epoki, a później schyłek, czyli faza końcowa, gdy zaczynają się pojawiać nurty zapowiadające nową epokę.

Oto terminy i skróty, z którymi spotkacie się na stronach podręcznika.

era – okres dziejów rozpoczęty doniosłym wydarzeniem (rzeczywistym lub legendarnym), od którego liczący lata

era starożytna – okres w dziejach ludzkości od czasów najdawniejszych do narodzenia Chrystusa;

p.n.e. – przed naszą erą, czyli przed narodzeniem Chrystusa ang. B.C. = before Christ

era nowożytna – okres w dziejach ludzkości rozpoczynający się od roku narodzenia Chrystusa i trwający do czasów współczesnych

n.s. – nasza era

chronologia – następstwo w czasie, kolejność wydarzeń lub zjawisk

S T A R O Ż Y T

3000 p.n.e.

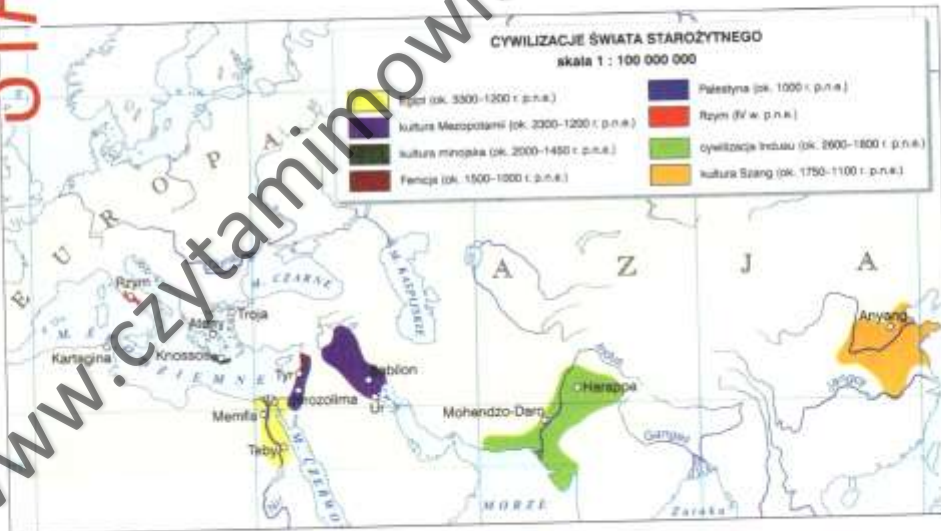
STAROŻYTNOŚĆ

Starożytność to epoka w dziejach ludzkości obejmująca kilka tysięcy lat, okres od około 4000 roku przed naszą erą do roku 476 naszej ery. Świat wyglądał wówczas inaczej niż obecnie. Europejczycy prawdopodobnie nie znali Ameryki Północnej i Południowej. Ogromne obszary Azji, Afryki i Europy były słabo zaludnione. Większość znanych nam dzisiaj państw i miast w ogóle jeszcze wtedy nie istniała.

Nasza wiedza o świecie starożytnym jest ograniczona. Wraz z upływającym czasem starożytne miasta i osady zamieniły się w ruiny, budynki zostały pokryte kolejnymi warstwami ziemi, piasku lub wyrosły na nich gęste lasy.

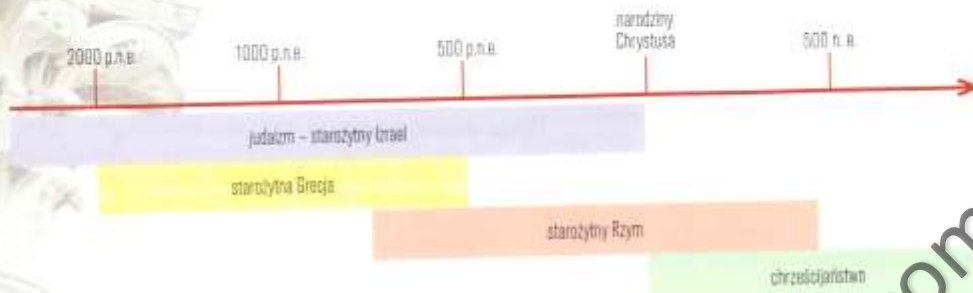
Z odkopanych ruin dawnych miast, domów i cmentarzy archeolodzy wydobywają stare naczynia, narzędzia, ozdoby, broń. Naukowcy odczytują teksty zapisane na glinianych tabliczkach, zwojach papirusu, analizują stare wierzenia i legendy.

Na tej podstawie udało się ustalić, że najstarsze skupiska ludzi znajdowały się w Chinach, Indiach, na terenie dzisiejszego Iraku i Syrii (nad dwiema wielkimi rzekami: Eufrat i Tygrys) oraz wokół Morza Śródziemnego na terenie dzisiejszego Egiptu, Izraela, Grecji i Włoch. Nasi starożytni przodkowie trudnili się rolnictwem, hodowlą bydła i owiec, a także handlem i żeglarstwem. Dokonywali obserwacji nieba i gwiazd, umieli nawadniać pola, wyprawiali się w nieznaną w poszukiwaniu żywności i lepszych warunków życia. Prowadzili ważne prace wznosili budowle, które zadziwiają pięknem i solidnością wykonania oraz precyzją matematycznych i geometrycznych pomiarów.

Mapa cywilizacji świata starożytnego

CO ODZIEDZICZYLIŚMY PO STAROŻYTNYCH IZRAELITACH, GREKACH I RZYMIANACH?

ŹRÓDŁA KULTURY EUROPEJSKIEJ

chrześcijaństwo z korzeniami w kulturze żydowskiej

kultura starożytnych Greków

kultura starożytnych Rzymian

KULTURA
EUROPEJSKA

STAROŻYTNY IZRAEL

Historia narodu żydowskiego i religii zwanej judaizmem sięga roku 3000 p.n.e. Początkowo Żydzi mieszkali w Mezopotamii, tj. dzisiejszym Iraku i Syrii. Na rozkaz Boga przenieśli się do Ziemi Obiecanej, tu gdzie obecnie znajduje się Izrael i Palestyna. Przez długi czas znajdowali się w niewoli Egipcjan. W odróżnieniu od innych ludów starożytnych Izraelici wierzyli w jednego, niewidzialnego Boga, stwórcę wszystkiego, co na ziemi istnieje. Uważali, że człowiek w swoim postępowaniu powinien kierować się etyką, czyli odróżnianiem dobra i zła. Najświetniejszy okres w historii starożytnego Izraela przypada na lata 1000-900 przed naszą erą. Władcami byli wtedy królowie Dawid i Salomon. Po zakończeniu ich panowania państwo żydowskie podzieliło się, a następnie dostało się pod panowanie, kolejno: Persów, Greków oraz Rzymian.

CO ZAWDZIĘCZAMY IZRAELITOM?

- wiarę w jednego, niewidzialnego Boga, stwórcę wszystkiego, co istnieje
- Biblię – Stary Testament – święta księga wyznawców judaizmu i chrześcijan
- Dziesięć Przykazań
- system wartości, np. przekonanie o równości i wartości każdego człowieka, wolność, sprawiedliwość, odpowiedzialność za swoje postępowanie, nakaz miłości bliźniego

LITERATURA

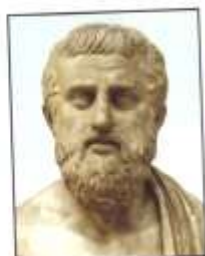

Homer

Początki literatury greckiej związane są z Homerem, który w VIII wieku p.n.e stworzył dwa arcydzieła – eposy *Iliadę* i *Odyseję*. Dzieła te były znane i podziwiane w starożytności, a w czasach współczesnych stały się inspiracją dla pisarzy i filmowców.

Starożytnym Grekom zawdzięczamy powstanie trzech rodzajów literackich: epiki, liryki, dramatu oraz wielu gatunków literackich, np. komedii, tragedii, bajki, epigramatu, pieśni, hymnu, elegii, trenu, szałanki i poezji lirycznej.

Pierwszą znaną poetką, która żyła w VII wieku p.n.e była Safona, autorka pięknych wierszy miłosnych. Natomiast pocie Simonidesowi przypisuje się autorstwo napisu na mogile Spartan poległych pod Termopilami: *Przechodniu, powiedz Spartanom że leżymy tutaj posłuszni jej prawom*. Napis ten został, w zmienionej nieco formie, umieszczony na cmentarzu polskich żołnierzy poległych pod Monte Cassino i brzmi: *Przechodniu, powiedz Polsce, żeśmy polegli wierni tu Jej szałanki*.

Sofokles

TEATR

Starożytna Grecja jest kolebką, czyli miejscem powstania teatru oraz narodzin dwóch gatunków dramatycznych – tragedii i komedii. Greckie widowiska teatralne związane były z obrzędami organizowanymi ku czci Dionizosa, boga wina, urodzajów i beztroski. Podczas uroczystych pochodów i procesji z tej okazji chór śpiewał pieśni. Z biegiem czasu zaczął on występować u stóp jakiegoś wzgórza, na ubitym lub wysypanym piaskiem placu zwanym orchestrą. Na zboczu wzgórza, na ziemi lub na ławkach zasiadali widzowie. To był początek widowni. Po pewnym czasie w tych antycznych przedstawieniach rozbudowano akcję i dodano aktora dyskutującego z chórem. Początkowo najczęściej pojawiał się jeden aktor, później wprowadzono drugiego, a następnie trzeciego. Zespół aktorski ograniczał się do trzech osób. Aktorami mogli być wyłącznie mężczyźni, którzy grali też role kobiece. Przedstawienia odbywały się dwa razy w roku. Wprowadzono dekoracje, aktorzy występowali w kostiumach, a na nogach nosili koturny. Uzupełnieniem kostiumu była maska – inna dla aktora tragicznego, inna dla komedianta. Była tak skonstruowana, by wzmacniała głos, poza tym symbolizowała określony stan psychiczny i pozycję społeczną bohatera.

Najwięksi dramatopisarze greccy żyli i tworzyli w V wieku przed naszą erą.

Aeschylus – wprowadził drugiego aktora

Sofokles – wprowadził trzeciego aktora. Jest autorem tragedii – *Antygona*, *Król Edyp*

Eurypides – wprowadził do dramatów motywy psychologiczne. Był najwyżej cenionym tragikiem greckim.

STAROŻYTNY RZYM

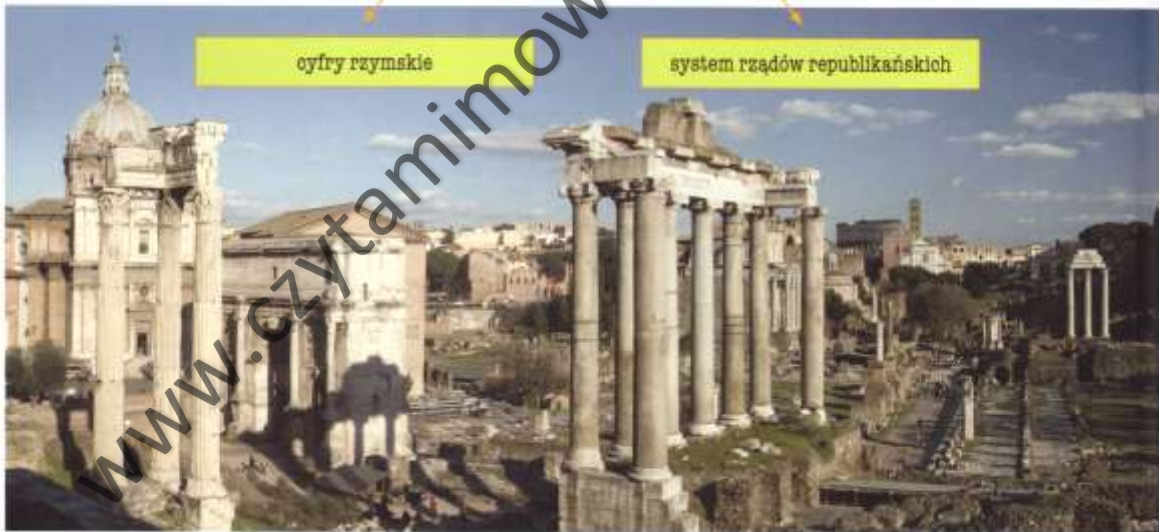
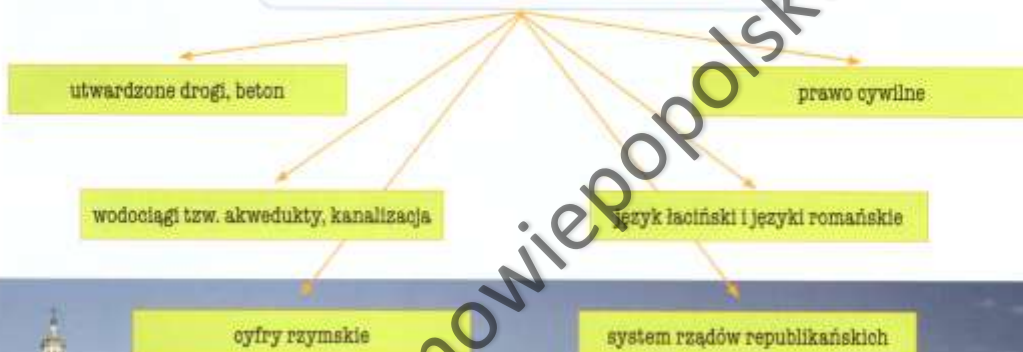
Starożytny Rzym założony został prawdopodobnie w VIII wieku p.n.e przez braci bliźniaków, Romulusa i Remusa. Miasto bardzo szybko się rozwijało i z biegiem czasu stało się stolicą wielkiego imperium – Cesarstwa Rzymskiego, które istniało aż do V wieku naszej ery. Zajmowało ono ogromne obszary Europy południowej i zachodniej, Azji Mniejszej oraz północnej Afryki. Swoją rozprawę zawdzięczało sprawniej, dobrze zorganizowanej armii oraz dogodnemu położeniu geograficznemu.

Rzymianie byli doskonałymi politykami. Stworzyli rządy republikańskie z podziałem władzy na sądowniczą, wykonawczą i ustawodawczą. Obywatele rzymscy mieli prawo głosowania i piastowania urzędów. Rzymianie byli też ludźmi praktycznymi. Budowali drogi i mosty, które przetrwały do naszych czasów. Stworzyli system podziemnych wodociągów i kanalizacji miejskiej, a w budownictwie zaczęli jako pierwsi stosować beton, łuki i kopuły.

Z historią starożytnego Rzymu związane jest chrześcijaństwo, gdyż Judea – królestwo żydowskie, gdzie narodził się i nauczał Chrystus, od 63 roku p.n.e. znajdowała się pod panowaniem Rzymu. W Rzymie stolicy Cesarstwa działali apostołowie Piotr i Paweł. Tutaj też dochodziło do okrutnych prześladowań pierwszych chrześcijan. Dopiero cesarz Konstantyn w 313 roku n.e. pozwolił swoim poddanym bez przeszkód wyznawać wiarę w Jezusa.

W IV wieku naszej ery nastąpił podział na Cesarstwo Zachodnie ze stolicą w Rzymie i Cesarstwo Wschodnie ze stolicą w Konstantynopolu. Cesarstwo zachodniorzymskie istniało do roku 476.

OSIĄGNIĘCIA STAROŻYTNYCH RZYMIAN

Forum Romanum w Rzymie

MÓWIMY I PISZEMY

1. Odpowiedz pełnym zdaniem na pytania.

a) Z którego wieku pochodzą eposy *Iliada* i *Odyseja* Homera?

.....

b) Ilu aktorów mogło występować w teatrze greckim?

.....

c) Gdzie rozwijały się najstarsze cywilizacje?

.....

d) Czym różnili się Izraelici od innych ludów starożytnych?

.....

e) Kto założył Rzym?

.....

f) Kim był Hipokrates?

.....

Cyfry rzymskie zawdzięczamy starożytnym Rzymianom. Obecnie spotykamy je często w podręcznikach historii. Cyframi rzymskimi są oznaczani panujący władcy i papieże, np. Mieszko I, Piotr II Sobieski, Jan Paweł II

oraz ważne wydarzenia: I wojna światowa, II wojna światowa.

W dalszym ciągu są stosowane w numeracji miesięcy i stuleci.

Do zapisania dat cyframi rzymskimi są wykorzystywane także litery:

L - 50 C - 100 D - 500 M - 1000

2. Podane miesiące zapisz cyframi rzymskimi.

marzec - listopad - styczeń -

wrzesień - czerwiec - lipiec -

kwiecień - grudzień - październik -

3. Określ, który to wiek i zapisz go za pomocą cyfr rzymskich.

Przykład: 966 - wiek X

a) 1025 - d) 1579 - g) 1794 -

b) 1364 - e) 1630 - h) 2006 -

c) 1410 - f) 1772 - i) 1918 -

Przez przypadki i liczby odmieniają się rzeczowniki, przymiotniki, niektóre zaimki i liczebniki. W języku polskim mamy siedem przypadków w liczbie pojedynczej i siedem w liczbie mnogiej. Każdemu przypadkowi towarzyszą pytania.

DEKLINACJA RZECZOWNIKÓW

	LICZBA POJEDYNCZA	LICZBA MNOGA
Mianownik (<i>kto? co?</i>)	podręcznik	podręczniki
Dopełniacz (<i>kogo? czego?</i>)	podręcznika	podręczników
Celownik (<i>komu? czemu?</i>)	podręcznikowi	podręcznikom
Biernik (<i>kogo? co?</i>)	podręcznik	podręczniki
Narzędnik (<i>kim? czym?</i>)	podręcznikiem	podręcznikami
Miejscownik (<i>o kim? o czym?</i>)	(o) podręczniku	(o) podręcznikach
Wołacz <i>o!</i>	podręczniku!	podręczniki!

MIANOWNIK

- jest pierwszym przypadkiem deklinacji
- odpowiada na pytania *kto? co?*
- pełni funkcję podmiotu w zdaniu
- w liczbie pojedynczej jest podstawową formą rzeczownika i przymiotnika
początkową w słownikach

KOŃCÓWKI MIANOWNIKA

liczba pojedyncza

-a, -o, -o, -i, -e
trąbka, jajko, wóz, pan, pani, pole

liczba mnoga

-i, -y, -a, -e, -owie
trąbki, wozy, jajka, panie, panowie

SPRAWDŹ SWOJE WIADOMOŚCI - STAROŻYTNOŚĆ

1. Uzupełnij podany tekst.

Starożytność to epoka w dziejach ludzkości obejmująca okres od do roku

Kultura starożytna rozwijała się w rejonie Morza i tworzyli ją

Grecy oraz Grekom zawdzięczamy, czyli zbiór opowiadań o bogach i bohaterach. Oni też stworzyli, teatr, zapoczątkowali oraz są autorami twierdzeń W wieku przed naszą erą żył, autor i *Odysei*. Jednym z największych dzieł starożytności jest, święta i chrześcijan. Najstarsze polskie tłumaczenia tego dzieła to *królowej Kato* oraz tłumaczenie Jakuba z wieku.

2. Napisz, używając cyfr rzymskich, który to wiek i która jego połowa.

475 1410

966 1138

1025 151

3. Wpisz w odpowiednim miejscu w tabeli związki frazeologiczne: *judaszowe srebrniki, paniczny strach, stajnia Augiasza, syzyfowa praca, hiebotwa wieś, syn marnotrawny, manna z nieba, ziemia obiecana, salomonowy wyrok, uśmiech fortuny, spartańskie twarzątki*.

ZWIĄZKI FRAZEOLOGICZNE POCHODZĄCE Z BIBLIJI	ZWIĄZKI FRAZEOLOGICZNE POCHODZĄCE Z MITOLOGII

4. Podaj trzy powody, dlaczego powinniśmy znać Biblię i mitologię grecką.

- a)
- b)
- c)
- d)